

Dr. Orkun ÖZBEK

Küresel Kriz Sonrası Dünya Ekonomisinin Geleceği

ABD’de konut kredisi piyasalarında başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı saran küresel krizin başlamasından bu yana yaklaşık bir yıl geçti. Kriz hızla konut kredisi piyasalarından finans piyasasına sıçramış, 2008 yılının sonlarından başlayarak, tümüyle bir likidite krizi haline gelmiştir.

Küresel krizin temel nedenine inmek, kriz sonrası gelişmelere yön verebilmek bakımından önemlidir. İleride olası bir derin krizin yinelenmemesi ve/veya varolan kriz durumundan radikal bir biçimde sıyrılmak için egemen ekonomik sistemin eskisi gibi sürdürülemeyeceğini görmek gerekir.

Likidite krizinin 2009 yılının başlarından itibaren giderek reel ekonomik krize dönüşmesi, önceden tahmin edilemeyecek bir durum değildi. Ne var ki, gerek ekonomik sistemin aksaklıklarına değinen eleştiriler, gerekse sistemi bir bütün olarak sorgulayan eleştiriler de, bu krizi yaratan ve aşağıda değineceğimiz başlıca aktörlerin tahakkümü altında, cılız sesler çıkarmaktan öteye pek gidemediler. Sonunda kriz, tüm ağırlığıyla bütün dünyanın üzerine çöktü.

Krizin aslında reel üretimle sanal gelirler arasındaki iyice açılan farkın sonucunda meydana geldiği konusunda hemen herkes hemfikir. Ama söz konusu farkın neden olduğu gibi temel bir soru az kişi tarafından soruluyor. Asıl sorun burada. Krizin temel nedeni aslında eşitsiz gelişme. Bu kökenden türeyen sorunlar, bu temel meseleyi görmezden gelmeye niyetli çevreler tarafından manipüle edilerek, sistem kendini sürekli yenileyebilmiş gibi gösterilerek hasıraltı edilmeye çalışıldı. Sonuç ortada...

Kriz eşitsiz gelişmenin sonunda, sürekli şişen sanal emtia fiyatlarıyla, bir başka ifadeyle, olmayan paralarla ve masa başı türev piyasası işlemleriyle ekonomiyi sürdürebileceğini sanan bir anlayışın iflasıdır. Küresel kriz, bu gelişmenin sonucu olarak gerçek ekonomi ile sanal ekonomi arasında oluşan bu devasa farkın kapanma sürecinin gerçek adıdır.

Bu gelişmenin baş aktörü entegre bir bütün olarak sistemdir, tek bir unsura indirgenemez. Ancak özellikle krizin başladığı yer olması ve dünya ekonomisine olan hakimiyeti nedeniyle ABD, ön plana çıkmaktadır. Çünkü ABD ekonomisi, 2008 krizi başlayıncaya kadar dünya ekonomisindeki reel üretimi Çin’e bırakırken, türev piyasalara dayanan varlık fiyatlarının giderek şişmesine göz

yummuştı. Şişirilmiş finansal balonun merkezi haline gelmişti.

2008 yılında likidite krizi olarak devam eden global kriz, reel kesimi de etkisi altına aldı ve dünya ekonomisi gelişmiş ülkelerden başlayarak derin bir durgunluk dönemine girdi. Bu süreçte sermaye akımlarının yön değiştirmesi ve gelişmiş ülkelerdeki harcama eğilimlerinin azalması, gelişmekte olan ülkelerin de global krizin etki alanına girmesine neden oldu.

Gerisi çorap söküğü gibi geldi. Sürekli düşen büyüme oranları, artan iflaslar, sürekli gelen işten atılma haberleri, pik yapan işsizlik oranları, dramatik yoksulluk hikayeleri vs. Temmuz 2009 sonunda gelinen noktada durum hala pek parlak görünmüyor. Arada bir gelen büyümeye ilişkin olumlu sinyaller, dipten kurtulma yolunda çarpınışlar, sanki hala kriz öncesindeki dönemi çok yakın bir zamanda yakalayacakmışız gibi moral verici sözler, gelen en küçük bir olumsuz haberde kaygıları derinleştiriyor.

Küresel Ekonominin Geleceği

Peki bundan sonra dünya ekonomisini ne bekliyor? Doğrusunu söylemek gerekirse gelen haberler pek içi açıcı değil. Dow Jones indeksi 12 Haziran'dan bu yazının yazıldığı Temmuz'un ikinci haftasına kadar genel olarak düşme eğilimindeydi. Temmuz başında son üç haftalık toplam gerileme yüzde 5,7'ye ulaşmıştı. Asıl ilginç olan bu oranın yarısının son iki günde gerçekleştiği. Benzer şekilde Japonya Nikkei indeksi de benzer bir eğilim sergiliyor.

Bu nedenle tüm çevrelerin gerçekleşmesini çaresizce dilemek zorunda kaldığı "V" tipi resesyonun yerini, herkesin korkarak telaffuz ettiği ancak gelişmelere bakınca, yine de korkarak dilinden düşürmediği "W" tipi resesyonun alması, kuvvetle muhtemel gibi görünüyor. Önümüzdeki dönem "moral verici ancak yetersiz büyüme-kaygı verici daralma" haberleriyle dolu olacak.

Bunu yalnızca sistem karşıtı ideologlar söylemiyor. Büyük şirketlerin “CEO”larından, IMF, Dünya Bankası, OECD gibi ekonomik kuruluşlardan çoğu kişi artık hiçbir şeyin, kriz öncesi günler gibi olmayacağı konusunda en azından kısa ve orta vade için hemfikir.

Bu, sayısal verilerle destelenen bir tez haline gelmiş durumda. Merkezden çevre ülkelere yönelik sermaye hareketlerinin 2007 yılında 1.2 trilyon dolardan 2008’de 363 milyar dolara gerilemiş olması, olağanüstü bir kaynak sıkıntısına işaret ediyor. Bu da, kredi köpüğünün üzerinde yaşanan büyüme ve orta sınıflarda yoğunlaşan tüketim patlamasının şimdi hızla bir çöküşe, yoksullaşmaya dönüşmeye başladığını gösteriyor.

Dünyanın giderek büyüyen bir kesiminin son kriz nedeniyle yoksullaşmaya başlaması, yoksullaşmanın derinliği ve kapsamı nedeniyle daha önceki krizlerden ayrılıyor. Çünkü dünya ekonomisindeki büyümenin durması ve kısa dönemli daralma şeklinde görülen krizlerle, bu seferki kriz birbirinden çok farklı.

Bir başka ifadeyle “krizden çıkmak” ile “2007-öncesi dünya ekonomisinin koşullarına yeniden dönebilmek” farklı şeyler. Kriz sonrası dünyanın artık 2007 öncesi gibi olmayacağı çok açık. Çünkü özellikle 2000 yılından sonra dünya ekonomisini yönlendiren ana unsurlardan birincisi ABD’nin verdiği dış açık miktarıydı. Amerikan ekonomisi üretim açığını, başta Çin olmak üzere Asya’nın ve Latin Amerika’nın ucuz işgücü depolarından kaynaklanan ithalat ile kapatmaktaydı. ABD’nin dış açığı ise Amerikan doları ve Amerikan finansal sisteminin “ürettiği” finansal varlıklar ile karşılanmaktaydı. Krizin de zaten temel nedeni buydu.

Krizden Çıkış Başladı mı?

Krizden çıkmak konusunda bazı ülkelere gelen olumlu haberler ancak kısa vadeli etki yapabiliyor. Çünkü krizin çıktığı yer olması itibarıyla, aynı zamanda en büyük ekonomiye sahip olması nedeniyle ABD, hala olumlu işaretlerin gelmesinin beklendiği yegane ülke durumunda. Doğaldır ki, AB’yi oluşturan ülkeler de toplam güç olarak hala birinci derecede etkili.

Durgunluktan çıkmanın tek koşulu dünya ekonomisinin yaklaşık yüzde 60’ını oluşturan ABD ve AB ekonomilerindeki bir toparlanmadan geçiyor. Ne var ki son olarak açıklanan veriler, (ülkemizde önem sırasında alta itilmiş olsa da), başlıca gösterge olan işsizliğin ABD’de 16 ayda ikiye katlanarak yüzde 9,5 ile 25 yılın, Avro bölgesinde yüzde 9,5 ile son on yılın en yüksek düzeyine ulaştığını gösteriyor.

Bu en büyük krizden çıkış, özellikle Amerika için düşük tasarruflara dayalı, borç ekonomisinin yerini iç üretime dayalı ve finansal sistemin daha yakından denetlendiği koşulları gerektiriyor. Bu, dolayısıyla kredinin daha kıt ve pahalı olduğu bir ekonomik

ortam demektir. Aynı durum benzer şekilde AB için de geçerli. Dolayısıyla dünyanın hegemonik merkez ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler, doğrudan doğruya çevre ekonomilerde de yansımaları bulacak ve dünya ticaret hacmi eskisine göre daha dar, finansman olanakları daha kısıtlı ve pahalı olacaktır.

Dünya ticaretine ilişkin veriler de bu gelişmeyi doğruluyor. Dünya ekonomisine yön veren sermaye akımlarını oluşturan ticaret ve finans akımları 2007 öncesine göre çok düşük düzeydedir. Bunun eski düzeylerine çekilmesinin hayli zaman alacağı ortada. Örneğin “yükselen piyasa” ekonomilerine akan sermaye akımları 1996 yılında 161 milyar dolardan, 2003 yılında 236 milyar dolara, 2007 yılında ise 928 milyar dolara ulaşmıştı. 2009 yılı sonunda ise net sermaye girişinin 165 milyar dolara geleceği tahmin ediliyor.

Yalnızca bu rakamlar bile krizi çok iyi ifade ediyor: Küresel çapta sermaye girişleri 2009 yılı sonunda 1996 yılı rakamlarını ancak yakalayabiliyor. Bu açıdan baktığımızda kriz tüm dünyayı 13 yıl öncesine götürmüş durumda. Bir başka ifadeyle kriz nedeniyle 13 yıl yitirilmiştir. Dünya ekonomisinin 2007 öncesindeki ticaret ve finans akımları o kadar zarara uğramıştır ki, yeniden düzeliş gelişmeye başlaması çok uzun süre alacağına benzemektedir.

Krizin dip noktasından çıkışa başladığını kimi ekonomistler ifade etse de, bir kısım araştırmacı da, bunun geçici bir düzeliş olduğunu, yakın zamanda tekrar ikinci bir dip yapacağını ileri sürüyorlar. Kanımızca bu tür yorumlar için henüz erken. Aslında bu ifade bile krizin derinliğini anlatmaya yetiyor. Bir yıldır sürekli aşağı doğru giden bir küresel ekonomi ve en ufak bir kıpırtının düzeliş olduğunu sanma iyimserliği, geleceğe yönelik olarak dünyanın içinde bulunduğu ruh halini de gayet iyi gösteriyor.

Örneğin 14 Temmuz 2009 tarihine göre son açıklanan verilerde, Avrupa ülkelerinde sanayi üretimindeki küçük bir artış görülmesini, ekonominin canlanmaya başladığı şeklinde yorumlayanlar, bu artışın yalnızca binde 5 oranında olmasını göz ardı ediyorlar. Gerçekte, Euro bölgesinde sanayi üretimindeki bu artışın geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 17 gibi yüksek bir oranda gerilemiş olmasını, üretimin düşüş hızında bir azalmayı göstermekle birlikte hala düştüğü ve hala diplerde olduğu şeklinde yorumlamak gerekir.

Kaldı ki, özellikle Almanya ve Fransa, ekonomik krizde düşüşün en sert yaşandığı ülkeler. Bu ülkelerin, düşüşün düzeliş sürecinde olmaları gayet doğaldır.

Üstelik bu düzeliş hakkında iyimser olmak için iyileşme oranının, binde 5’in çok daha üzerinde olması gerekirdi. Üstelik düşüşü daha yumuşak yaşayan ülkelerde henüz bir düzeltme işareti görülmemesi, dip noktasından çıkış başladı mı sorusuna daha net ancak olumsuz bir yanıt sunuyor.

Buna karşın yine Temmuz 2009 ortasındaki şu haberler dipten çıkışın başladığı şeklindeki görüşleri yalanlar nitelikte:

- “ABD’de bütçe açığı rekor kırdı: Amerika Birleşik Devletleri, rekor bütçe açığı verdi. Mali yılın bitimine 3 ay kala açık ilk kez 1 trilyon doların üzerine çıktı.”
- “Dünya ticareti %10 düşecek. Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü’ne göre, dünya ticaret hacmi bu yıl, son 60 yılın en düşük düzeyine gerileyecek.”
- “ABD’de işsizlik 26 yılın zirvesinde.”
- “OPEC: Petrol talebi azalacak”
- “Dünya Bankası: Küresel ekonomide belirsizlik sürüyor.”
- “ABD’de 7 banka daha kapandı.”

Sonuç

Sonuç olarak, geçici birkaç veriye bakarak ve krizin neden olduğuna ilişkin temel mekanizmayı sorgulamadan, krizin bittiğini sanmak ya da biraz para harcayarak (harcanan paraların aslında kimin cebinden çıktığına bakmaksızın) krizin etkisinin hafifletilebileceğini düşünmek çok iyimser bir yaklaşım olur.

Tünelin sonundaki ışığın görüldüğünü söylemek için oldukça erken. Tersine küresel krizin işsizlik, reel yatırımlar ve dünya ticaret akımları üzerine olan olumsuz etkilerinin aşılmasının daha çok uzun yıllar alacağı açıkça anlaşılıyor.

Bu kadar derin krizden bu kadar kısa sürede çıkılması zaten mümkün değil, birkaç verideki geçici iyileşme de, çıkış yoluna girildiği söylenecek kadar olumlu gelişmeler değil. Küresel ekonomik düzeni çökme noktasına kadar getiren toksik varlıkların, finansal sistem içindeki oranları azalsa da hala yüksek düzeylerde...

Öte yandan, dipten dönüşün çok kolay olmayacağı yönünde de bir fikir birliği gözleniyor. IMF, Dünya Bankası, OECD gibi kuruluşlar bile büyüme beklentilerini sürekli erteliyor ya da büyüme oranlarını revize ediyorlar. Dünya ekonomisi bu kadar tahrip edilmişken, dünyanın en büyük yatırım bankaları batmış ya da devlet yardımıyla zar zor ayakta kalabiliyorken, dev şirketler birbiri ardına batmışken, büyüme dönemine hele istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme dönemine geçilmesi, tahmin edilenden çok daha uzun bir zaman alabilir.

Son olarak, şunu vurgulamak gerekir: Sanal şişkinlik ve olmayan paralar nedeniyle çıkan küresel krizin sonrasında dünya ekonomisinin artık 2007 öncesi “mutlu” günlerine dönmesi olanaklı değildir. Bu krizin bir diğer temel nedeni olan ülkeler, kıtalar ve sınıflar arasındaki gelir eşitsizlikleri giderilmedikçe ve ekonomi reel üretim üzerinde yapılandırılmadıkça krizden geçici olarak çıkılsa da, yaşadığımız dönemi yeni küresel kriz dönemlerinin izlememesinin hiçbir garantisi yoktur.